

«Անձն, ունիս համարեալ բարութիւնս բազումս ամաց բազմաց» եւ ասով քիչ մը կը շեղի յոյն բնագրէն, որ այսպէս է. $\psi\chi\eta$, $\epsilon\iota\chi\epsilon\iota\varsigma$ $\pi\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ $\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\alpha}$ $\kappa\epsilon\acute{\iota}\mu\epsilon\nu\alpha$ $\epsilon\iota\varsigma$ $\xi\tau\eta$ $\pi\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$, ուր $\kappa\epsilon\acute{\iota}\mu\epsilon\nu\alpha$ վերադիր է (apposition) $\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\alpha}$ -ին: Ինծի կը թուի թէ կարելի է հայկական թարգմանութիւնը բնագրին պէս հասկնալ ու համարեալը բարութիւնսին վերադիր համարել. որովհետեւ համաձայնութեան օրէնքը, որուն պատճառով Պ. Վլատ կը ստիպուի այսպէս մեկնել, հայերէնին մէջ միշտ ու անպատճառ գործածութիւնը չունի եւ շատ անգամ դանց կ'ըլլայ: Առձեռն ունեցած բազմութիւն օրինակներէս մէկ քանիով կը գոհանամ:

- 1) Եւ ամբարձեալ ի Պափէ Պաղոսեանց (Գործք. ԺԳ, 13) փոխանակ՝ ամբարձեալքի:
- 2) Երանելի են կանայք քո եւ երանելի ծառայք քո (Գ թագ. Ժ, 8) փոխանակ՝ երանելիք... երանելիքի:
- 3) Հունձք բազում են, եւ մշակք սակաւ (Մատթ. Թ. 38) փոխանակ՝ բազումքի... սակաւքի:

Ասոնցմէ, ուրեմն, յայտնի կ'երեւի թէ ինչպէս համաձայնութեան օրէնքը երբեմն չի պահուիր, եւ ըստ իս նման պարագայ մըն ալ է նաեւ վերեւ Ղուկասի ԺԲ, 19 համարին Համբարեալը:

Բ. — Ողջամբը Պ. Վլատ գոյական կը համարի (75). լաւագոյն է ըսել թէ մակբայ է:

Գ. — Նոյնպէս որ-ը ցուցական գերանուն

կը կոչէ (88), որ քերականներու ու իմաստին համեմատ յարաբերական գերանուն է:

Դ. — Գրքիս ընթերցման ընթացքին հետեւելով նաեւ անոր եւրոպական գրով միջազգային ուղղագրութեան, հանդիպեցայ հետեւեալ վրիպակներուն.

բարձեալ, եւ ոչ բառեալ (էջ 56):

պատգամաւորքն, եւ ոչ պատգամաւորքն (էջ 74):

առնիցէ, եւ ոչ առնիծէ (էջ 83):

օր ըստ օրէ, եւ ոչ որ ըստ որէ (էջ 128):

առաքեաց, եւ ոչ աքաքեաց (էջ 139):

առաջնորդն, եւ ոչ աղաջնորդն (էջ 70):

զպտուղ, եւ ոչ զպտուր (էջ 83):

առնիցեն, եւ ոչ աքնիցեն (էջ 88):

առնէին եւ ոչ աքնէին (էջ 142):

վաղվաղակի, եւ ոչ վաղվաքակի (էջ 140):

Մեծապէս գնահատելով Պ. Վլատի այս ուսումնասիրութիւնը, կը շնորհակտեմք զինքը իր յաջողութեան համար եւ կը սպասենք նորանոր նման կարեւոր ուսումնասիրութիւններու, որոնք պիտի ծառայեն Հայ լեզուի թանկագին ու թագուն հարստութիւնները ցուցադրելու օտարներուն, երբեմն նաեւ մեզի, որ ամէնօրեայ մեր ընտանութեան պատճառով ընդհանրապէս ուշ չենք դարձներ անոր բացառիկ գեղեցկութիւններուն. մինչդեռ օտար աչք մը, մանաւանդ երբ ան օժտուած ըլլայ լեզուագիտական որոշ չափով ծանօթութիւններով, իսկոյն կ'անդրադառնայ եւ ըստ այնմ յարմար առիթին կը նշանակէ հայերէնի համեմատական գեղեցկութիւններն ու արժէքները:

Հ. ԱՐՍԷՆ ԱՌԱՄԵՆՍ

ԼԱՅՊՆԻՑ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Ուսումնասիրական պրպտումի մը ընթացքին՝ Իտալիոյ Լուքա քաղաքին եկեղեցոյն դրան վրայ գտնուող հայերէն արձանագրութեան մը մասին, հանդիպեցայ Լայպնիցի մէկ նամակին, որուն մէջ նա կ'ակնարկէր ուրիշ գիտնական գերմանացիի մը՝ հայագէտ Լա Քրոզի՝ մեկնութեան յիշեալ արձանագրութեան:

Անդրադոյն պրպտումով մը տեսայ որ Լայպնից հայագէտ Լա Քրոզի հետ գեո ուրիշ երկար թղթակցութիւն մը ունի, ուր բազմաթիւ ակնարկներ կան իր կողմէն հայ լեզուին եւ պատմութեան մասին:

Հանճարեղ մարդուն հետաքրքրութիւնը հայերու հանդէպ այնքան աւելի հաճելի է, որքան որ իր ակնարկութիւններն եւ յուշերը յատուկ գնահատանք մ'ունին եւ եղած են մեր ազգային քաղաքակրթութեան ամէնէն տխուր շրջանին՝ որ ԺԵ թեան ամէնէն տխուր շրջանին Լայպնից դարն է, եւ որուն մէջ ապրեցաւ Լայպնից (1646-1716):

Լայպնից իր հայագէտ թղթակցին՝ Լա Քրոզի մասին ոչ միայն գովեստով կը խօսի, այլ նաեւ կը դրուատէ անոր լեզուագիտական տաղանդը եւ անոր մէջ կը շեշտէ հայերէնի ուսումը, ինչպէս կը տեսնուի Համպուրկի Հանրապետութեան ծերակուտական Conrad Widou-ի ուղղած նամակին մէջ⁽¹⁾ (1716, Մայիս 8) եւ գեո մակին մէջ⁽²⁾ (1716, Մայիս 8) եւ գեո շատ մը ուրիշ նամակներու մէջ՝ ուղղուած նաեւ նոյն ինքն Լա Քրոզի:

Անշուշտ մեր ընթերցողներու ուշադրութեան չի վրիպիր թէ այս Լա Քրոզն է որ իր անունը կապած է մեր հայկական ոսկեզէն Աստուծաշունչին՝ որուն համար հիւսած է անդուգական եւ խորաքանդակ զովեստով՝ «Թագուիի քարգմանութեան» որակումը:

Աւելորդ չէ անշուշտ հարցնել թէ արդ-

եօք Լայպնից ինքն ալ հայերէն գիտէ՞ր: Յայտնի է թէ ո' եւ է դրական կամ հաւանական փաստ չունինք հաստատելու թէ Լա Քրոզի չափ հայերէն գիտէր նա: Սակայն, նկատելով իր ակնարկութիւնները կամ հայերէն բառերը համեմատութեան կոչելը (օր. տե'ս իր ԺԶ. նամակը առ Լա Քրոզ) կարծես կը ստիպուինք ըսելու թէ նա հայերէն գիտէր զէթ տարրական չափով մը, եթէ չնկատենք թէ իր այդ գիտութիւնը մեքենաբար փոխ առնուած է Լա Քրոզէ կամ բառարանէ մը:

Մենք հոս քաղուածօրէն կը ներկայացընենք հայկական ակնարկները Լայպնիցի, իր բազմահատոր գործերու (տպ. Ժընեւ, 1768ին) Ե. հատորէն՝ ուր 632 մեծադիր էջերու մէջ ամփոփուած են իր թղթակցութիւնները, մեծ մասը լատիներէն, մաս մ'ալ Փրանսերէն: Մեր ներկայացուցած մերուն բոլորին բնագիրն ալ Փրանսերէն է:

Ընդարձակ գործին հրատարակիչը, L. Dutens, սոյն հատորին լատիներէն յառաջարանին մէջ կ'ըսէ. «Ահա, ով բանիրուն ընթերցող, այն հատորը, որուն մէջ ամէնէն աւելի կը յայտնուի թէ ո'րքան յաջող եւ ամէն տեսակ գիտութեան ատակ էր Լայպնիցի հանճարը... Հոս միաժամանակ աստուածարան է, իմաստասէր, տրամաբան, իրաւագէտ, բնագէտ, երկրաչափ, բնական գիտութեանց սիրող, քերականագէտ, քննադատ, պատմագէտ եւն... այն ժամանակներուն բովանդակ Եւրոպայի մէջ չկար գիտնական մը որ իրեն պատիւ չհամարէր անոր խորհուրդ հարցնելու եւ այդ խորհուրդին հետեւելու» եւն:

* * *

(1) «Monsieur de la Croze a un savoir très étendu, mais il a sur-tout un talent très grand pour les langues. Après avoir défriché l'Arménien, il va au copte». (էջ 473, հատ. Ե. Գործք Լայպնիցի: